

❧ Передмова ❧

ГОШОВСЬКА Валентина Андріївна – відомий український політик, громадський діяч, народний депутат кількох скликань, вчений, кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор, академік Української Академії політичних наук, почесний доктор та почесний професор декількох університетів, заслужений працівник народної освіти України, повний кавалер Ордену княгині Ольги.

Засновник вітчизняної школи теорії та практики парламентаризму та першої і допоки єдиної в Україні кафедри парламентаризму та політичного менеджменту.

Президент ГО “Академія парламентаризму”.

Автор більше 300 наукових праць, монографій, присвячених історії зародження й розвитку соціал-демократії в Україні, вітчизняному парламентаризму, соціальній безпеці, політичному менеджменту, політичній та адміністративно-управлінській еліті, а також близько 70 законопроектів та постанов Верховної Ради України.

Історія підтверджує, що великі революції, відомі релігійні рухи, нерідко кровопролитні, розпочиналися з полум’яних промов.

В державі з парламентською чи парламентсько-президентською формою правління мова, дискусії повинні бути професійними та значимими. “Парламентське правління – це управління за допомогою обговорення”: так коротко та зрозуміло висловився англійський політик Йозеф Редліх. Якщо в парламенті проблеми серйозно не дискутуються, порушуються процедури обговорення та прийняття законів, фракції (тобто партії) механічно голосують за вказівкою лідера (а в останній час в погоні за кількістю порушуються процедури обговорення та прийняття навіть бюджету країни), то це вже не демократичний парламент, а просто машина для прийняття рішень, визначених волею однієї людини або провладної групи.

Вплив промов особливо важливий у високих політичних сферах. Хто може говорити предметно, переконливо, енергійно – у того ключ до професійного успіху. Лютер справедливо у свій час сказав, що лише мова виділяє людину серед інших живих істот: “Тварини перевершують людину іншими здібностями: деякі зором, деякі слухом, деякі нюхом, але жодне з них не має здатність говорити”.

Відповідальний політичний лідер, парламентар, політик повинен пам’ятати про етичну складову – функціональне призначення будь-якої промови – служити людям і працювати на користь людей. Демагог ніколи не буде оратором у повній відповідності цього слова.

Ще з античних часів в риторичній традиції існував ідеал “vir bonus” (“доброчесний муж”) який вимагав від оратора таких якостей, як порядність, висока моральність, правдивість і доброчесність. Проте навіть в ті ж античні часи ораторське мистецтво не вважалося безспірно порядним...

Нині налічується цілий ряд професій, для представників яких, мовленнєві навички – функціональна необхідність, пов’язана з умінням спілкуватися та справляти позитивне, сприятливе враження. До їх числа відноситься й парламентська діяльність депутата, яка завжди асоціювалася з правовою та психологічною культурою, глибоким знанням права й законотворчості та умінням використовувати вишукану словесність задля вираження своїх думок.

В парламентській діяльності мовленнєвим навичкам належить особлива, вагома роль. Парламентарі є публічними політиками, їх діяльність в стінах парламенту (участь в дебатах, публічні промови і т.п.), а в більшій своїй частині поза парламентом (зустрічі з виборцями, представниками виконавчої влади, представниками іноземних делегацій та ін.) має різноплановий характер, в т.ч. політичний. Це накладає особливі вимоги на депутатів, як суб’єктів прийняття рішень: вміння відстоювати точку зору, дискутувати, аргументувати свою позицію.

Звичайно, цей посібник не претендує на повноту розкриття змісту ораторського мистецтва в сфері парламентської діяльності. Посібник слід сприймати скоріше в якості вступу до розгляду цієї проблеми, що буде спонукати до більш обґрунтованого та поглибленого вивчення теоретичних і прикладних аспектів цього складного виду діяльності. Зауважу також, що ця праця не є абсолютно творчою, а підготовлена на основі світових та вітчизняних надбань з мистецтва красномовства, зокрема Сагач Г., Нагорної Л., Соппера П., Леммермана Х. та інших, не менш відомих, дослідників.

Мистецтво Слова завжди було ознакою демократичного суспільства. Та маючи свободу слова не варто забувати й про відповідальність за мовленнєвий вчинок!

ВСТУП

Сучасна мовна ситуація в сучасній Україні є складною, характеризується суперечливістю поглядів різних політичних партій і соціальних груп на стан і статус української мови в державі, становище інших мов в їх функціонуванні.

Мовна проблема постійно дискутується в суспільстві, набираючи особливо вираженого конфронтаційного характеру в періоди виборів як складних політичних програм, обговорюється в ЗМІ, формує у громадян нервозне сприйняття гуманітарної політики та перспектив української державності.

Від початку незалежності нашої країни простежуються спроби розіграти карту української мови на користь різних політичних груп. Мова як націєтворчий складник в такій ідеологемі мала відіграти основну роль.

Зауважимо, що на час здобуття державою незалежності, українська літературна мова вже мала вироблений правопис, високу літературну традицію, виявлену в художніх текстах, дипломатії (Україна була членом ООН і, відповідно, представляла українську мову), науці, засобах масової інформації [3].

Найпершою, з моменту становлення Української держави, була розпочата дискусія щодо норм українського правопису і, таким чином, поставлено під сумнів легітимність основного мовного закону. Аргументи спиралися на негативну щодо існуючого правопису думку про його “зросійщення”, нібито “силовий”, “тоталітарний” вплив на українську мову. Насправді ж, формування українського правопису бере початок у 20-30 роках ХХ ст., правописів було кілька, всі вони були компромісними та виникали в результаті широких обговорень мовознавців із усіх регіонів України (хоча Західна Україна і не була у складі Радянської України, вчені Наукового Товариства імені Т. Г. Шевченка, найбільш авторитетної на той

час установи в Галинчині, брали участь у формуванні законів вжитку української мови) [3].

Аргументи критиків існуючого в Україні радянського періоду правопису пов'язувалися з часом його прийняття (звідси вкинута в ЗМІ назва “кагановичівський”), незадоволенням спрощенням окремих правописних норм, які відбивали південно-західний (галицький) діалект і не були властиві більшості українців, неприйняттям орієнтації на полтавсько-київську норму, що насправді була сприйнята всіма українцями як зразкова – це мова основоположників сучасної української літературної мови – І. Котляревського і Т. Шевченка.

У результаті неодноразово змінювався склад і керівництво Правописної комісії при Кабінеті Міністрів України, до якої у різний час залучалися не тільки фахівці-мовознавці, але й діаспорні діячі, заангажована частина письменників і громадських діячів, які наполягали на докорінній зміні українського правопису (пропонувалися 19 фундаментальних принципів, що фактично на 60% змінили б систему української норми)¹. Це призвело б до руйнації української суспільної мовної свідомості, знищення літературної форми мови, яка в сучасному світі єдина здатна обслуговувати всі комунікативні потреби суспільства та представляти державу в міжнародному гуманітарному колі.

Як результат діяльності агітаторів за новий правопис, виникала загроза стабільності наукових терміносистем, неможливості їх адаптації до міжнародної наукової термінології і, відповідно, утруднення обміну актуальною науковою інформацією між Україною і світовими співтовариством.

Агітація за “дві українські літературні мови” (галицьку та східноукраїнську) призвели до хаосу в науковій, освітній сфері, ЗМІ: сьогодні окремі теле- і радіостанції рясніють діалектизмами, діаспорними

¹ *Детальніше:* Державне управління у соціально-гуманітарній сфері. Україна: нові виміри соборності в умовах європейської інтеграції та глобалізації : навч.- метод. матеріали / В. А. Гошовська, В. А. Ребало, В. В. Голубь та ін. – К. : НАДУ, 2013. – 168 с. – С. 8.

запозиченнями, новотворами, які не властиві нормованій, літературній мові (“міністерка” – міністр, “членкиня” – член якої-небудь структури/установи/організації, “Європа” – Європа та інші).

Ці та інші фактори необхідно враховувати при обговоренні та прийнятті рішення щодо функціонування мов в Україні. Розвиток і функціонування російської мови в Україні має одночасно передбачати грамотно та послідовно сформульовані регулятиви щодо збереження й унормування української літературної мови [3].

Наразі критичним для держави є ведення виваженої мовної політики. Мовна політика – поняття, що виникло не сьогодні. Вона ведеться і в одномовних, і особливо в багатомовних країнах, де так чи інакше зіштовхуються інтереси різних народів, у тому числі мовні. Коли йдеться про багатомовні країни, то тут простежуються дві тенденції. Перша – “феномен Мітрідата”, понтійського царя², що володів двадцятьма двома мовами і спілкувався ними зі своїми підданими, урівнявши їх таким чином у правах. Друга тенденція – “римська”: у Римській імперії панувала єдина мова – державна, усі інші вважалися варварськими [4, с. 153].

Україна впродовж століть перебувала у складі держав, чия мовна політика мала за зразок зовсім не “феномен Мітрідата”. Нині відсутність системної політики щодо функціонування мов в Україні несе ризики мовного та світоглядного хаосу, безперервних дискусій і спекуляцій навколо двомовності, що поглиблює політичну і соціальну конфронтацію. Мовна ситуація сьогодні не дає можливості обґрунтованих оцінок питань про другу державну мову або її регіональні варіанти.

Радянська ідеологічна машина настирливо підкреслювала факт багатонаціональності як України в цілому, так і окремих її частин. Зокрема стверджувалось, що в Донбасі проживають громадяни 116

² *Мітрідат VI Евпатор* (132—63 до н. е.) – останній понтійський цар, розширив Боспорську державу до берегів Чорного та Азовського морів. Його рідними мовами були грецька та перська, вивчив іще 22. Був знайомий з кращими представниками елліністичної культури свого часу, написав ряд творів з природної історії та вважався покровителем наук і мистецтва. Був тонким дипломатом та красномовним оратором.

національностей. Для “національного” спілкування вони мають свої мови, а от для “міжнаціонального” спілкування є російська. Українська мова у світлі такої політики ставала однією з багатьох “національних” мов, хоча вона була рідною для більшості населення. Що ж стосується інших національностей, то їхні мови мали ще злиденніші перспективи, про що свідчить, наприклад, така наявна статистика: у Луганській області за 30 років (1959–1989 рр.) кількість білорусів, які вважали білоруську мову рідною, зменшилась із 43,2% до 30,7%; у євреїв ці показники становлять відповідно 7,9% і 5,1%, у татар – 70,2% і 50,5%. У росіян же кількість тих, що вважали російську мову рідною, за цей же час зросла з 98,9% до 99,2%. Так формувалось “русскоязычное население”, яке у своїй значній частині до української мови ставиться вороже [4, с. 157].

Нерішуча політика уряду щодо впровадження української мови як державної сприяє активізації антиукраїнських елементів, які ведуть наступ проти української культури, освіти, державності, сіють міжнаціональну ворожнечу [4, с. 158].

Мова виражає єдність держави. В національній державі ототожнюються держава, нація й мова. Одним із найвищих виявів самоутвердження нації є державний статус її мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя. Державною мовою буває переважно мова корінного населення країни. В однаціональних державних утвореннях про цей статус мови часто навіть не згадується, позаяк це нормальне явище. Воно настільки ж природне, як певний ландшафт чи клімат країни. В підневільних та в багатонаціональних країнах питання державності мови є однією з найскладніших суспільно-політичних проблем. У багатонаціональних державах роль державної мови виконує мова панівного народу. Нічого дивного: тут діє принцип “*cuius regio, eius lingua*” – “чия влада, того й мова”. Проте цей принцип має і зворотнє прочитання: “*cuius lingu, eius regio*” – “чия мова, того й влада” [4, с. 160-161].

Не випадково нині боротьба проти української мови стала одним із головних напрямків боротьби проти української державності, а мовний фактор використовується як засіб дестабілізації українського суспільства.

Свого часу В.Яворівський сказав: “Буде держава – буде й мова”. Воно так, але, як бачимо, ще в часи М.Левицького розуміли, що якби “була мова”, то була б і держава. Тож якщо хочемо мати справжню державу, подбаймо про українську мову. Без української мови не буде української держави” [4, с. 163]. Адже мова – головний компонент національної культури, оберіг та ретранслятор духовних цінностей, в якому виражається менталітет, характер та національні почуття народу. Мова – універсальний спосіб пізнання світу й самопізнання. Мова виступає скарбницею історичної пам’яті народу, його ідеалів, моралі й етики, його історичної долі, засобом створення оригінальної національної літератури, науки, мистецтва, в яких втілюється національна самосвідомість, специфіка способу життя народу, його мислення”. У національному бутті мова виконує низку суттєвих функцій, а саме: комунікативну, гносеологічну, мислетворчу, номінативну, експресивну, естетичну, культурологічну, ідентифікаційну” [3].

Нині боротьба за державність української мови наткнулася й на опір апарату та реваншистських сил, які раптом вирішили розіграти карту порушення прав людини. Деякі представники “русскоязычного населення” вбачають порушення своїх прав не лише в тому, що їм буцімто треба буде розмовляти українською мовою, а й у тому, що їм доведеться чути, як інші розмовляють цією мовою [4, с. 164].

Протиставлення національних прав і прав людини – фарисейське в своїй основі, бо кожна нація має право бути нацією, як і кожна людина – частиною свого народу. Національне право особистості – одне з перших у числі прав людини.

Вдумаймося у слова італійського професора Р.Піккіо, який на питання “Чи виживуть українці як нація, чи зникнуть з кону історії?”

відповів: “Питання в тому, чи ваші діти знатимуть, вивчатимуть рідну мову, культуру, історію... Ширше – це питання прав людини взагалі, це те, чого у вас немає, право кожного народу на материнську мову, літературу, культуру”³.

Держава і суспільство мусять пам’ятати та враховувати не тільки націєтворчу, але й людинотворчу роль рідної мови: від мовного нігілізму до морального виродження – один крок. Плекаючи мову, держава тим самим зміцнює моральне здоров’я народу [4, с. 164].

Проблема володіння державною мовою національною елітою, зокрема українськими парламентарями, – надзвичайно важлива. Коли йде процес державотворення, то значення розвитку та функціонування державної мови є дуже важливим чинником державного іміджу у світі, який культивує еліта держави у різних інституціях та у політичному Олімпі держави – Верховній Раді, коли йде мова про сучасну Україну. Саме тому перед українською політичною та управлінською елітою стоїть проблема досконалого та майстерного володіння державною мовою.

³ Дивитися “Пам’ятники України” за 1990 рік, № 2, с. 54.

⁴ При написанні цього посібника автори-укладачі спиралися на роботи вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі риторики, лінгвістики, психології, філософії, логіки, політології та інших дисциплін. В кінці цього посібника ними додаються список використаної та рекомендованої літератури (див. ст. 150-156).